

Beschermerslezing 2022

3 april 2022, vught

DE ONVERMIJDELIJKE ONTWIKKELING VAN HERDENKEN.

Over zekere ankers en nieuwe bronnen.

Beschermen kan, zo vermoed ik, eigenlijk zelden zonder hetgeen je beschermen wil, ook te durven verder ontwikkelen. Ik denk dat dat zélf geldt voor zoets waarvan je dat misschien niet meteen zou verwachten, zoals een kostbaar schilderij. Restaureren lijkt me zelden louter conserveren: nieuw beschikbaar gekomen materialen, nieuwe innovatieve technieken worden toegepast, en veranderende omstandigheden van velerlei aard beïnvloeden aanpassingen en maken die ook mogelijk. Zeker wanneer je die veranderingen vooral nastreeft met de doelstelling – dat lijkt een paradox maar dat hoeft het niet te zijn – om wat je echt dierbaar is te koesteren en voor het nageslacht te bewaren.

Beschermen door te ontwikkelen dus. Dat lijkt een vanzelfsprekend inzicht, maar het is tegelijkertijd een lastige opdracht. Maar hier vanmiddag bijeen in een gezelschap van ervaren en betrokken beschermers, durf ik er wel enkele gedachten aan te wijden.

De titel van mijn bijdrage gaf dat al aan. Ik zou willen onderzoeken op welke wijze wij de Nationale Herdenking, maar het geldt eigenlijk voor alle herdenkingen, kunnen doorontwikkelen zodat we ze kunnen behouden voor de generaties die daarmee na ons verder zullen moeten. Ik heb het vraagteken dus weggelaten in mijn titel, maar u voelde misschien al wel een beetje de aarzeling, u bespeurt misschien wat vragen.

---

¹ Prof. dr. Wim B.H.J. van de Donk is voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en Rector Magnificus, tevens voorzitter van het College van Bestuur van Tilburg University. De auteur dankt Gerben van den Berg en Froukje Demant van het stafbureau van het NC voor hun waardevolle suggesties bij een eerdere versie.

Dat is terecht. Want ik zei al: het kan vanzelfsprekend lijken, dat betekent bepaald niet dat het gemakkelijk wordt. Dat het vanzelfsprekend is, betekent niet dat het vanzelf zal gaan. Toch zijn er wel aanleidingen – nog los van die vreselijke oorlog – om de vraag naar de verdere ontwikkeling van ons vermogen tot herdenken en vieren aan de orde te stellen. Mijn voorgangster van het Nationaal Comité, Gerdi Verbeet, drukte me op het hart: als je onze Nationale Herdenking ook voor toekomstige generaties en komende tijden een echte nationale en verbindende herdenking wilt laten zijn, dan moet er wel wat gebeuren. Met de nadruk op ónze Nationale Herdenking.

In zekere zin kan ik, ter geruststelling wellicht, zeggen dat er eigenlijk niets nieuws onder de zon is. Toen ik me inslas voor deze bijzondere mooie en eervolle functie, die ik samen met de andere leden van het Nationaal Comité, onze voortreffelijke staf én met de vele andere organisaties die werkzaam zijn in het grote veld van herdenken en vieren mag uitvoeren, kwam ik meerdere publicaties tegen waaruit bleek dat onze huidige manier van het herdenken van de slachtoffers en het vieren van onze vrijheid zich, sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog, eigenlijk voortdurend heeft ontwikkeld.

Meer dan een routine is het een resultante. Dynamiek was er veel meer dan ik wist. Twee titels noem ik, en dan begrijpt u misschien nog meer mijn aarzeling om het überhaupt over dit onderwerp te hebben. Maud van de Reijt gaf haar boek over de geschiedenis van onze Nationale Herdenking de titel *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte. Hoe wij steeds meer doden gingen herdenken*. Lees dat boek; het is onthutsend. Voor mij bijvoorbeeld om te leren dat we eigenlijk pas sinds de jaren zestig de Holocaust zijn gaan herdenken op de Dam. Ilse Raaijmakers gaf haar al even lezenswaardige boek de titel: *De stilte en de storm, 4 en 5 mei sinds 1945*. Ik heb hier nu niet de tijd om die soms ronduit tumultueuze geschiedenis uit de doeken te doen (het was wel Ilse Raaijmakers die al sprak van het feit dat het een arena is, dat herdenkingsveld) dus behoedzaamheid is geboden.

Behoedzaamheid moet niet tot angst leiden die verlamt. En het onvermogen en de onwil om toch verder te denken. Daarvoor is, laat ik daarover duidelijk zijn, ook alle reden. Die behoedzaamheid is geworteld in de grote eerbied, het respect en een

blijvende oproep onderscheidend vermogen te tonen wanneer we in algemene zin en misschien soms wat losjes over het en herdenken en vieren spreken. De schrijfster en Holocaustoverlevende Chaja Polak wees me er onlangs in een mooi gesprek indringend op, dat de groepen slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog niet achteloos in één zin bijeen genomen mogen worden omdat in het waarom en het hoe van hun slachtofferschap overeenkomsten zitten, maar ook belangrijke verschillen.

Joden, Roma, Sinti – dat moeten we nooit vergeten – werden vervolgd en vermoord, louter omwille van wie ze waren.

Vermoord. Vervolgd. Louter omwille van wie ze waren.

Veel van de leden van de krijgsmacht, wier heengaan en slachtofferschap we met evenveel intens verdriet herdenken, werden slachtoffers omdat ze, soms ook vrijwillig, vochten voor vrijheid en democratie, of voor de onafhankelijkheid in de eerste plaats. Of inderdaad om te voorkomen dat je wordt vervolgd en vermoord louter om wie je bent. Daarom is er bij elke krans die we op 4 mei leggen bij het Nationaal Monument op de Dam een eigen verhaal; let op de woorden. En de aandachtige luisteraar hoort zelfs bij elke krans verschillende muziek. Zelfs wanneer we op zo'n moment eenheid ervaren, is er ook ruimte voor verschil. Is er aandacht voor de verschillen.

Maar gemeenschappelijk is en blijft die stilte, die twee minuten stilte. Een dierbaar en kwetsbaar moment van samenzijn, samen stil zijn, samen herdenken, samen nadenken. En dan de pijn delen die er is, was en blijven zal. Vanwege de vermoorde familie, omgekomen familie of vrienden, en vanwege de onaanvaardbare aantasting van wat nooit, nooit mag worden aangetast: de waardigheid en de vrijheid van de mens, van iedere mens, van alle mensen. Die aantasting begon vaak al lang voordat die zich uiteindelijk in oorlogsgeweld en deportaties manifesteerde. Daarom blijft herdenken ook nadenken, en een indringende oproep waakzaam te zijn. Altijd, ook nu. Zeker nu.

De indringende en gezamenlijke twee minuten stilte die we, elke vierde mei 's avonds om acht uur precies weer, in acht nemen: nee, ik kan me niet voorstellen dat we daaraan ooit iets zullen veranderen. Het diepe waarom van die stilte is een zeker

anker. Een stilte die ons in staat stelt te luisteren. En ik kan me ook niet voorstellen dat we ooit iets aan bijzondere plekken als deze, Nationaal Monument Kamp Vught, gaan veranderen; hier wordt ook doorontwikkeld en verder gewerkt. Het zijn jullie memoires die we zullen blijven koesteren. Als een zeker anker om een oproep te hebben om te blijven nadenken en te herdenken.

Maar naast dat zekere anker zijn er dus ook nieuwe bronnen. Want ik meen wel te zien dat er met de – onvermijdelijk - groeiende afstand - in tijd - tot de Tweede Wereldoorlog als historische gebeurtenis, zeker nu degenen die het zelf meemaakten in steeds kleinere getale onder ons zijn, iets nodig is om de wezenlijke kern van dat herdenken ook voor komende generaties te beschermen. En misschien daardoor ook te ontwikkelen.

Want wat en waarom, los van het verdriet om de slachtoffers en gevallen, herdenken we eigenlijk? Waarbij zijn en staan we stil, en waarom? Wat beschermen we? Zekere ankers verbinden zich ook hier met nieuwe bronnen. In dat stil zijn en in dat herdenken. Bronnen van een onderscheiden soort, die het samen herdenken verder kunnen verdiepen en wellicht nieuwe voeding kunnen geven.

Zo vermoed ik ook, dat naar aanleiding van de presentatie van het onderzoek naar de dekolonisatieoorlog – een nieuwe bron - zeker dit jaar velen wellicht meer dan voorheen zullen denken aan slachtoffers van de onafhankelijkheidsoorlog in voormalig Nederlands-Indië.

En ik weet zeker dat mijn gedachten - en ik vermoed die van velen met mij – dit jaar ook zullen uitgaan naar de slachtoffers van het oorlogsgeweld in Marioepol, Odessa, Charkov, Kiev.... Zoals eerder mijn gedachten en gebeden in die twee minuten – dat beken ik u eerlijk – ook al wel eens uitgingen naar Aleppo, Kaboel, New York.

In de al even indringende als indrukwekkende eenheid van de gezamenlijk in acht genomen twee minuten stilte zullen inderdaad voor velen het moment zijn om ook daar aan te denken. Een groeiende veelheid van mensen en momenten komen op ons netvlies.

Dat geldt denk ik ook voor de intussen meer talrijke Nederlanders voor wie de Tweede Wereldoorlog een minder bekend en beleefd deel van de geschiedenis is. Maar die door het blijvend en indringend delen van de verhalen daarover, verhalen die we nooit mogen vergeten, de kans krijgen om zich in 4 en 5 mei te kunnen herkennen. En er zich zo ook deel van te kunnen voelen, ook met hun verhalen en geschiedenissen.

Want hoe meer de historische nabijheid van de vreselijke gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog onvermijdelijk kleiner wordt, hoe dichterbij komen dan de soms niet minder indringende verhalen, ook van ver na die tijd. Verhalen die ons op dezelfde manier en om dezelfde reden raken door de grove aantasting en de onthutsende vormen van ontkenning van de waarde van wat – soms dichtbij, soms veraf – onbeschermd en kwetsbaar ten prooi viel aan de een of andere vorm van geweld: de waardigheid van de mens, van alle mensen. Dichterbij zijn ook de nieuwe verhalen van de aantasting van de waarden waarvoor we pal moeten staan: vrijheid, rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid, eerlijkheid, barmhartigheid.

Onze Nationale Herdenking is daarmee - ook dat lijkt me onvermijdelijk - een uiting van de waarden die we na die Tweede Wereldoorlog steeds meer (ook internationaal) zijn gaan zien als universele waarden, belichaamd ook in de tot universeel verklaarde rechten van de mens. Het was geen toeval dat was besloten om aan het einde van de herdenking van onze 75-jarige bevrijding nadrukkelijk aandacht te geven aan de oprichting van de Verenigde Naties. Die viel helaas door de coronapandemie wat in het water. Een mooie reden om volgend jaar extra aandacht te geven aan de dan 75-jarige Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Laten we hopen dat we dat kunnen doen in een wereld waarin iedereen, waar ook ter wereld, kan vertrouwen op die rechten, en dat we ernaar gaan leven.

Een mooi moment om onze Nationale Herdenking, de herdenking van de slachtoffers van het Koninkrijk der Nederlanden, slachtoffers van concrete historische gebeurtenissen, steeds meer te verbinden met en te toetsen aan die – onvermijdelijk - als steeds meer universeel en onaantastbaar geachte rechten. Interessante vraag om ons eens te stellen: we noemen het een nationale herdenking, dat blijft het, dat is het ten diepste, maar onze natie is een natie die zelfs in de grondwet heeft staan dat

we ons verantwoordelijk voelen voor de verdere ontwikkeling van de internationale rechtsorde, mensenrechten.

Universele rechten, die hun diepste grondslag uiteindelijk vinden in de waarden van de waardigheid, de gelijkwaardigheid, en de vrijheid van de menselijke persoon, van elke persoon.

En eigenlijk ook daarin is niets nieuws onder de zon, het kost enige tijd, het vraagt om ontwikkeling. In 1798 schreven we al in onze staatsregeling dat het voorname bederf van alle regeringen gelegen is in de miskennis van de natuurlijke en geheiligde rechten van de mens. 1798 – we hebben nog een heel pad voor ons, zou ik zeggen.

Dus: steeds meer, maar geleidelijk en behoedzaam want het is niet vanzelfsprekend en niet gemakkelijk. Ook ons herdenken maakt deel uit van een voortdurend gesprek, debat, en soms zelfs van onaangename vormen van conflict en strijd. De twee al eerdergenoemde boeken van Maud van de Reijt en Ilse Raaijmakers laten daarover een boeiend beeld zien. De *'petits histoires'* van botsende ego's en organisaties spelen zich af tegen het veel bredere decor van de voortgaande en zich soms versnellende en soms stagnerende ontwikkeling van herdenken en herinneren, waarvoor aan het einde van de vorige eeuw de belangstelling van wetenschappers sterk groeide. Er zijn vele publicaties van historici en vanuit andere disciplines te noemen, waaronder bijvoorbeeld die van Van Vree en Van der Laarse (2018), Pans en Demant (2020) en De Jager en Wallet (2021). Zij leggen bloot dat onze herinneringscultuur is geworteld in bredere ontwikkelingen in de sfeer van politiek, religie en samenleving. Waarom we herdenken maar ook hoe we herdenken is – meer dan we af en toe weten – een spiegel van wie we samen waren, wie we samen zijn en misschien ook wel van wat we samen willen worden. Zo zijn soms de opvattingen en praktijken van de zich na de oorlog ontwikkelende rituelen van het herdenken enorm getekend door de naoorlogse maatschappelijke en politieke ontwikkelingen, als door de gebeurtenissen in de oorlog zelf. Nog steeds dragen de rituelen de sporen van de toenmalige, verzuilde verhoudingen in religie, politiek en samenleving. In veel publicaties die ik bestudeerde wordt aandacht gevraagd voor de sporen die tal van religieuze rituelen en praktijken tot op de dag van vandaag

doorwerken in de wijze waarop wij in onze, door het SCP nog recentelijk als dominant en seculiere gekenmerkte tijd, onze herdenkingen inrichten.

Het is interessant om ons op zijn minst af te vragen hoe dat verder gaat en hoe we daar vorm aan geven om te zorgen dat iedereen er zich bij thuis kan blijven voelen en zich ermee kan verbinden.

We leven in verwarrende tijden: globalisering maar misschien nu ook deglobalisering, polarisering, pluralisering. Het is spannend in onze samenleving. En juist in die tijd is het enerzijds belangrijk om met wat ons heel dierbaar is, wat die zekere ankers zijn, heel behoedzaam om te gaan en tegelijkertijd vraagt diezelfde tijd van ons om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen en nieuwe bronnen.

Niets nieuws onder de zon dus, we hebben het eerder gedaan. Het is wel van belang de vraag weer indringend op tafel te leggen. Kunnen we iets beschermen door het te durven ontwikkelen? Zouden we ook hiervan de noodzaak kunnen onderkennen? Laten we het gesprek en het onderzoek dat daarvoor nodig is aangaan. Maar wel voorzichtig, behoedzaam. Juist in een tijd dat monumenten en instituties sowieso al kwetsbaar lijken en onder druk staan. Niets lijkt soms meer vanzelfsprekend in onze samenleving; het kan morgen zo helemaal anders zijn. En ook nog in een context waar een heel andere mediacultuur en mediacontexten het soms allemaal wel heel erg opgewonden maken. Het vraagt om behoedzaamheid en luistervaardigheid om die opdracht samen opnieuw te ontwikkelen.

Bij het Nationaal Comité is een goede afdeling waar veel onderzoek wordt gedaan, waar voortdurend de vinger aan de pols wordt gehouden. En het blijkt dat we daar naast de historische expertise die we daarvoor inzetten steeds meer antropologische, sociologische, ja zelfs psychologische kennis voor zullen moeten aanvragen. Onder welke condities zijn mensen bereid om open te staan voor anderen? Wat is ervoor nodig om op zulke kwetsbare momenten van het samen herdenken van wat ten diepste onze cultuur en samenleving getekend heeft – de Tweede Wereldoorlog en al die andere oorlogen – om daar het gesprek op een goede manier over verder te voeren?

We hebben veel herdenkingen en dat zijn vaak opvoeringen, *performances of memory*, waarvan de dramaturgie ook veel zegt over voorkeuren en stijlen van een bepaald tijdsgewricht. Herdenken krijgt vorm door en geeft ook zelf vorm aan 'collectieve en nationale identiteiten', het laat zien wie we zijn en wie we willen zijn of worden. Het zegt iets over de groep, wie erbij horen, maar kan ook, bewust of onbewust, laten zien wie daar (nog) niet bij waren of horen. Ik denk dat we het daarover moeten hebben.

Als we onze Nationale Herdenking een nationale herdenking willen laten zijn en blijven, dan moeten we ons realiseren dat die niet statisch is, voor eeuwig in beton gegoten of in harde steen gehouwen. Dat geldt wel voor de reden waarom we herdenken, de diepe ankers. Maar de vorm, de dramaturgie, zou misschien iets meer ruimte moeten laten – juist om die blijvende kern te beschermen – om andere vormen daarin toe te laten. Misschien ook omdat die bronnen daar zelf om vragen en omdat er nieuwe bronnen komen. In de veranderende historische en sociale context waarin het herdenken actueel gestalte krijgt, ook door de betrokkenheid van nieuwe deelnemers die hun verhalen willen inpassen in onze herdenking; een dringende opdracht. Als we willen spreken over discriminatie, het voorkomen van deportatie, dan is een aantal thema's van gesprek eigenlijk gegeven.

Onze nationale herdenkingen en vieringen zijn optredens waarin zowel, en ik citeer een van de onderzoekers, 'de collectieve herinnering als de nationale identiteit worden uitgedrukt en vormgegeven. Daarmee zijn het momenten waarin ook wordt onderhandeld over hoe meerderheid en minderheden zich tot elkaar verhouden. De kracht van deze 'optredens' zit hem in hun rituele karakter: het zijn tradities die zich steeds weten aan te passen aan nieuwe behoeftes zonder hun vertrouwde kern te verliezen.'(Demant, 2022)

De vertrouwde kern. Dat is dus wat we echt moeten beschermen. Dat is een kern die niet alleen richting geeft maar ook duidelijk begrenst.

Die kern beschermen vraagt om actie, soms volstaat wellicht een duidelijke reactie. Beschermen is hier dus niet alleen richting wijzen, maar ook grenzen stellen. Die kern is het tweede anker (naast het eerste anker, de historische feitelijkheid van de

Tweede Wereldoorlog): de grondslagen van democratie en rechtsstaat. Die zijn, ook in eigen land, minder onkwetsbaar dan sommigen soms denken. Kijk naar wat er gebeurde bij de opkomst van de gemeenteraadsverkiezingen. We vechten voor onze vrijheid aan de grenzen, en binnen die grenzen verkruint voor onze ogen de steun voor democratie en rechtsstaat.

Mensen hebben hier blijkbaar zelf het vertrouwen verloren in het feit dat het dat echt allemaal voor ons is, en we weten van democratie en rechtsstaat: 'ze zijn niet los verkrijgbaar', ik citeer Ernst Hirsch Ballin hier. Ik denk dat we daar dieper over moeten nadenken over wat er aan het gebeuren is, want hier liggen geen makkelijke antwoorden. Paul van Tongeren zei laatst: 'We hebben het vaak over de kloof tussen burgers en politiek. De vraag is of de vraag niet eerder gesteld moet worden of er een kloof is tussen het individu en de burger en of wij noties als burgerschap nog wel adequaat weten te verbinden met noties van vrijheid.'

Het Nationaal Comité heeft dit jaar Annelien de Dijn, die een mooie historische genealogie van het begrip 'vrijheid' heeft gemaakt, gevraagd om ons jaarthema te schrijven en dat is 'Vrijheid in verbondenheid'. En daarin wordt heel duidelijk dat we komen vanuit een soort denken over vrijheid waar het *ik* blijkbaar voldoende was. Dat is niet voldoende. Vrijheid zal, al maakt het deel uit van die vertrouwde kern, zelf ook deel van het gesprek moeten kunnen zijn.

Ik steun graag degenen die erop wijzen dat vrijheid het zusje is van solidariteit. Duurzame vrijheid kan niet zonder een dito verbondenheid. Vrijheid heeft niet alleen een sociale en economische betekenis, het is ook geworteld in ons denken over democratie en over rechtsstaat. En misschien is er wel een beetje een te lauwe stemming in onze samenleving, zijn we niet meer consumenten dan burgers geworden, die wel denken dat vrijheid als brood is waarmee de schappen vanzelf wel worden gevuld. Misschien is het goed eens een keer mee te maken dat dat zelfs bij brood niet zomaar is en na te denken over wat we met elkaar aan het doen zijn en aan het doen waren.

Het is cynisch, maar misschien is die oorlog niet alleen vreselijk, uiteraard voor de mensen die het nu overkomt, maar misschien mag het ook iets van een *wake up call*

zijn voor ons allemaal hier en dat we niet alleen makkelijk zeggen dat we onze vrijheid verdedigen, maar dat we dieper worden uitgenodigd na te denken wat dat eigenlijk is en onder welke condities die duurzaam kan blijven. Daarvoor zal niet maar alleen het investeren in een afschrikwekkende defensie nuttig zijn; in de eerste plaats ligt er een opdracht bij onszelf, bij alle Nederlanders. In een samenleving die intussen zo vreselijk verschillend en anders is geworden, is er een enorme opdracht. En misschien juist daarom is er een enorme kans om nieuwe verhalen over vrijheid en verbondenheid te verwelkomen als deel van de bronnen die ons nationale herdenken en vieren voeden. Het gaat bij het comité niet alleen over herdenken, maar ook over vieren van de vrijheid. En dat mag misschien echt wel eens opnieuw stevig op de agenda staan.

In een samenleving die onze kwetsbaarheid toont, maar die ook de soms dubbelwandige bubbels kent die wel de nieuwe zuilen zijn, waar ons eigen 'gelijk' voortdurend algoritmisch wordt ondersteund en verder gevoed, is dat een hele opgave. Ook in een land waarin soms elke discussie een *zero-sum game* geworden is, waarin een echte bereidheid tot gesprek en de bereidheid zich in de ander te verdiepen steeds ingewikkelder lijkt geworden door al die meerstemmige emoties (zie Beugelsdijk, 2021).

Vrijheid van meningsuiting vraagt niet alleen om vrijheid van meningsvorming, maar ook een investering in de competenties en mediawijsheid om überhaupt een mening te vormen en die op een adequate manier met anderen te delen. Eigenlijk vragen we om een mooiere balans tussen articuleren (dat gebeurt genoeg) en accommoderen. De verbondenheid van vrijheid, dat is een jaarthema waarover we hopelijk veel in gesprek gaan.

Want die meerstemmigheid daarover is er en die kunnen we niet wegdeneren uit onze samenleving. We moeten alleen investeren om te zorgen dat die polyfonie niet een kakafonie wordt. De harmonie moet terug. Dat laatste kan niet als er geen wederkerigheid is of wordt gevoeld, en het vermogen tot oprecht uitluisteren naar elkaar niet wordt onderhouden en ontwikkeld.

Dus investeren in wederkerige praktijken, waarin gemeenschappelijkheid kan verschijnen als emergent effect van meerstemmigheid, zo formuleert Boutelier het, omstandig, maar wel treffend (Boutelier, 2021, p. 161, zie ook Bejan, 2017).

Of in de woorden van Sinan Çankaya: 'Meerstemmigheid gaat om het scheppen van politieke identiteit rondom waarden van solidariteit en rechtvaardigheid zonder onze geschiedenissen op een hoop te willen gooien, zonder etnische en religieuze identiteiten uit te wissen en zonder de indruk te willen wekken dat we 'allemaal hetzelfde zijn'. (Çankaya, 2022)

Nee, dat hoeft helemaal niet. Die vertrouwde kern van waarom we nadenken bij herdenken en vieren kan een fundamentele vernieuwing zijn in het denken over die vrijheid in verbondenheid in een heel ander type van samenleving, waarin ook anderen kansen krijgen zich te voegen in die door ons zo gekoesterde en niet onderhandelbare traditie van het beschermen van vrijheid. Maar wel met een echt gesprek over wat die vrijheid is en wat we ermee bedoelen.

Als politiek vooral identiteitspolitiek wordt, wordt dat heel erg lastig. Dan verliest de politiek het vermogen tot verbinden, zelfs bij die lastige en diepgevoelde tegenstellingen. Het vormgeven van onze gemeenschappelijke identiteit is steeds minder alleen maar verwijzen naar de geschiedenis, steeds meer investeren in een proces van identificatie, van zich verbinden met. Zich verbinden met elkaar. En ook blijvend dat verbinden met alles wat op het spel stond tijdens die Tweede Wereldoorlog, en waarin en waarvoor velen hun vrijheid, waardigheid en zelfs hun leven verloren door een regime dat die vertrouwde kern van waardigheid en vrijheid van iedereen bruto verruilde door een kern van haat, wantrouwen en uitsluiting. Dát mag nooit meer.

Maar we doen het wel. Dus die opdracht om na te denken over vrijheid is niet zomaar een vrijblijvende opdracht en die heeft zelfs een zekere urgentie. En dan druk ik me mild uit. Het vraagt om eerlijk durven kritisch te reflecteren over hoe het met onze samenleving van nu gaat waarbij we bij het herdenken stil zijn. Maar stil zijn mag af en toe ook wel iets meer zijn: ons uitspreken. Over de grenzen die worden overschreden, grenzen die misschien in de figuurlijke zin soms open zijn maar feitelijk vooral gesloten.

Al wij op basis van die zekere ankers en met een scherp oog voor nieuwe bronnen investeren in een maatschappelijk klimaat dat dit gaat doen dan is het misschien mooi om die Nationale Herdenking meer en meer ook in die sleutel te zetten. Want terwijl aan de grenzen van Oekraïne ook voor onze vrijheid wordt gevochten, lijkt hier soms de onverschilligheid te domineren als het gaat om onze democratie, en gaan we slordig om met onze rechtsstaat. 4 en 5 mei in die samenhang blijven daarvoor een baken, en het is een mooie opdracht te blijven werken aan de waardering en de vormgeving daarvan ook in onze tijd, voor de generaties die die kostbare traditie verder mogen dragen. Dat vraagt denk ik om soms gedurfde vormen van vernieuwing en nieuwe verbindingen. Om een soms nieuwe dramaturgie voor een vertrouwd ritueel.

Daarom bij dezen: een uitnodiging vanuit het Nationaal Comité aan al die enorm betrokken vrijwilligers, veteranen, musea, herdenkingscentra, stichtingen, lokale comités en organisaties die al decennia zo overtuigend en met een enorme inzet vormgeven aan het uitgebreide veld van herdenken en vieren, om ook deze volgende ronde met ons mee te gaan. Om samen te investeren in het gesprek, nooit onze ankers loslaten, maar niet bang zijn voor nieuwe verbindingen en nieuwe ontwikkelingen.

Ik zei het al: beschermen is ontwikkelen, dat is de kwestie. Ik zie er naar uit daaraan - samen met u en vele anderen – mede vorm te mogen geven.

Literatuur

- Bejan, Teresa (2017). *Mere Civility. Disagreement and the Limits of Toleration*. Harvard University Press, Cambridge.
- Beugelsdijk, Sjoerd (2022). *De Verdeelde Nederlanden. Hoe een perfecte storm een klein land dreigt te splijten (en wat we daaraan kunnen doen)*. Balans: Amsterdam
- Boutelier, Hans (2021). *Het nieuwe westen. De identitaire strijd om de sociale verbeelding*. Van Gennip, Amsterdam
- Çankaya, Sinan (2022). *Tegen heldere verhalen*. Nationaal Comité 4 en 5 mei, Amsterdam.